

Веран Ј. СТАНОЈЕВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 11. 2. 2025.
Прихваћен: 27. 2. 2025.

О КОНСТРУКЦИЈИ 'МОРА ДА + ДОПУНА' С НУЛТИМ СУБЈЕКТОМ

У раду анализирамо конструкције типа 'мора да' с допуном и предлажемо деривацију реченица како са епистемичком, тако и са деонтичком интерпретацијом у духу Минималистичког програма. Ограничавамо се на конструкције с нултим субјектом додатно потврђујући став да је српски конзистентни *pro-drop* језик. Испитујемо и статус облика *да* који је битан за разумевање сложеног глаголског предиката и разлике између моноклаузалних и биклаузалних структура. Најзад, предлажемо синтаксичку деривацију релевантних структура од којих зависи тип модалног значења облика *мора у мора да*.

Кључне речи: модалност, *мора да*, нулти субјекат, немобилни презент, кореференција, конгруенција, конзистентни *pro-drop*, Минималистички програм, српски језик.

1. Увод

За разлику од конструкције 'мора бити да', где глагол *мора* има искључиво епистемичко значење (као у 1), у конструкцији 'мора да' (2) исти облик је двосмислен између (а) епистемичког и (б) деонтичког значења:

- (1) Мора бити да ради. ('највероватније ради')
- (2) Мора да ради. (а. 'највероватније ради' или б. 'принуђен је да ради')

Деонтичка интерпретација облика *мора у мора да* могућа је под условом да се и модални и пунозначни глагол слажу у лицу и броју, као и да је глагол *да*-клаузе у тзв. немобилном презенту, што значи да се не може наћи у неком другом времену.¹ Само тада 'мора да + презент' формира сложени глаголски предикат (в. Ковачевић 2009: 162) и само тада може алтернирати

* veranva@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-6570-4071>

¹ О немобилном презенту као „непарадигматично оствареном презенту” (Алановић 2019: 175) детаљно пише Милка Ивић (Ивић 1970: 43). У савременијој литератури, за конструкције с немобилним презентом користи се термин „конструкција *да* + презент” (Мразовић 2009: 177),

са инфинитивом без разлике у значењу: *Морам да спремим испит.* / *Морам спремити испит.*

У раду анализирамо конструкције типа 'мора да + допуна' које могу бити двосмислене између епистемичке и деонтичке интерпретације. Епистемичка интерпретација подразумева да допуна има статус комплетне клаузе (тј. комплементизаторске фразе), а деонтичка подразумева одсуство подређене комплементизаторске фразе (СР). У раду анализирамо и статус речи *да*, који зависи управо од присуства или одсуства СР, од чега индикректно зависи и интерпретација модала, али и глаголског облика у *да*-допуни (мобилни или немобилни презент), што објашњава синтаксички статус саме конструкције (моноклаузална или биклаузална структура). Посебан акценат стављамо на употребе *мора да* с нултим субјектом који може бити референцијално одређен или експлетиван тј. семантички празан. Најзад, предлажемо и деривирану формалносинтаксичку репрезентацију реченица како са епистемичким, тако и са деонтичким *мора* фокусирајући се на употребе конструкције 'мора да+допуна' с нултим субјектом.

2. Сложени глаголски предикат и интерпретације облика *мора* у 'мора да + допуна'

Ако се глагол *мора* и глагол из *да*-клаузе не слажу у лицу и броју, као у примерима (3) и (5), или се у *да*-клаузи не употреби презент (као у примерима 4 и 5), облик *мора* у *мора да* имаће само епистемичко значење:

- (3) Мора да раде. (= 'највероватније раде')
- (4) Мора да је радио. (= 'највероватније је радио')
- (5) Мора да су радили. (= 'највероватније су радили')

Иако нужан, услов да се облик *мора* слаже у лицу и броју са допунским глаголом у презенту није довољан за деонтичку интерпретацију. На то указују примери типа (2) у којима је, као што смо видели, *мора* двосмислено између епистемичког и деонтичког² значења.

Говорећи о конфигурацијама у којима нема сложеног глаголског предиката (СГП), а то су оне са епистемичким *мора*, Ковачевић (2009: 165) констатује да је тада „свака конгруенција случајна”. Наиме, ако је допунски глагол у множини (в. пример 3) слагања нема, па *мора* има епистемичко значење. Из става да епистемичко *мора* (у даљем тексту *мора*_{ЕПИСТ}) у *мора да* није део СГП-а произилази питање синтаксичког статуса овог облика: или је *мора*_{ЕПИСТ} безлично употребљен глагол, као што сматрају неки аутори

као и термин субјунктивна (конјунктивна) допуна (Проговац 1993), а за глаголе који такве допуне захтевају или допуштају – термин субјунктивни глаголи (S-verbs).

² Иако се значења глагола *морати* и њему сродних глагола у другим језицима (нпр. *must* у енглеском или *devoir* у француском) не свде само на епистемичко и деонтичко (в. Крацер 1981, 1991; Акар 2010; Станојевић 2024), ми ћемо у овоме раду „деонтичко” узети као пример неепистемичких значења.

(нпр. Пипер 1983: 167–168; Трбојевић Милошевић 2004: 156–158; Танасић 2008: 181–187), или није глагол, него модална партикула (Ковачевић 2009: 165–170). У структурама типа 'мора_{ЕПИСТ} да+глагол' „облик мора и да-допунски глагол не дијеле исти субјекат, јер субјекат има само да-допунски глагол, док је облик *мора* имперсонално употребљен (...)” (Ковачевић 2009: 165). Међутим, имперсонални (или имперсонално употребљени) глаголи у тзв. конзистентним *pro-drop* језицима³, у које спада и српски, могу се формално третирали као глаголи с нултим експлетивним субјектом, тј. с фонолошки нереализованим и семантички празним субјектом (у даљем тексту 'про_{EXP}').⁴ Чињеница да субјекат имперсоналног *мора* (а то је про_{EXP}) и субјекат да-глагола не могу кореферирати у складу је с Ковачевићевим увидом да конгруенција два глагола може бити само „случајна”.⁵

Кореференција два субјекта није нужан услов за деонтичку интерпретацију облика *мора* у *мора да*. У примеру под (6) са деонтичким *мора*, оба глагола су употребљена имперсонално, па се о кореференцији субјеката не може говорити:

(6) Мора доста да се ради. (Ковачевић 2009: 162)

Овде заменица *се* није ни рефлексивна, ни реципрочна, а није у питању ни пасивна конструкција, него имперсонална, при чему је неизражени аргумент глагола *радити* по правилу уопштеног, неодређеног значења. А пошто се у конзистентним *pro-drop* језицима субјекатски аргумент неодређеног значења не може представити нултом референцијално одређеном заменицом *pro* (в. Холмберг 2010: 92–94), решење коме прибегава српски, јесте употреба имперсоналне експлетивне заменице *се*, која апсорбује тј. уклања агентивни аргумент интранзитивног глагола, чинећи глагол имперсоналним. У парцијалним *pro-drop* језицима као што је фински, генеричке заменице морају бити нулте (Робертс/Холмберг 2010: 12):

(7) Täällä ei saa polttaa.

'Овде не сме-имперс. пушити'

Овде се не сме пушити.

Љиљана Проговац наводи случајеве у којима је заменичка клитика *се* експлетивна у имперсоналним (али и у другим) употребама, не доводећи, међутим, то у везу са *pro-drop* параметром у српском (в. Проговац 2005: 80–87).

Иако, као што смо видели, у примеру (6) нема кореференције, глаголи су нужно у истом лицу и броју (3. л. једнине), а уз то, у да-клаузи је немобилни презент. Дакле, слагање глагола у лицу и броју и немобилни презент у да-клаузи нужни су услови за формирање СПП-а⁶. Наиме, промени ли се

³ То су, типично, флексионо богати *pro drop* језици (нпр. италијански, шпански, европски португалски, грчки, турски, арапски, српски итд.), при чему постоје и други типови *pro-drop* језика (в. Робертс/Холмберг 2010: 6–12).

⁴ У енглеском и француском као не *pro-drop* језицима, експлетивне (тј. семантички празне) заменице реализују се морфолошки: *It is raining*; *Il pleut*. (Пада киша).

⁵ Услов је, наравно, да је допунски да-глагол у трећем лицу мобилног презента.

⁶ Да подсетимо, СПП је скраћеница коју користимо за 'сложени глаголски предикат'.

било који од ових параметра (слагање и/или немобилни презент), промениће се и интерпретација модала:

(8) Мора да си доста радио. (епист. интерпретација)

(9) Мора да се доста радило. (епист. интерпретација)

Промена лица допунског глагола у (8) доводи до елиминисања имперсоналне заменице *се*, будући да субјект више није неодређен.⁷ Глагол *да*-клаузе слаже се са нултим заменичким субјектом (*pro*) који је у другом лицу једнине и који деиктички реферише на саговорника. Исту, епистемичку интерпретацију налазимо и у (9), што значи да она није инкомпатибилна са имперсонално употребљеним глаголом *да*-клаузе.

3. Синтаксичка анализа структура типа *мора да*+X

Већ смо констатовали да је пример *Мора да ради* двосмислен између (а) епистемичке интерпретације ('највероватније иде ради') и (б) денотичке ('принуђен је да ради').

Епистемичко *мора* у *мора да* третираћемо као имперсонално употребљен глагол. Милош Ковачевић, који *мора*_{ЕПИСТ} у *мора да*, сматра интродуктивном модалном партикулом, а не глаголским обликом, констатује да „остаје отворено питање структурне облигаторности везника *да* увијек уз интродуктивну партикулу *мора* и најчешће уз модалне прилоге као интродуктивне партикуле” (Ковачевић 2009: 169). Сем тога, тешко је одредити категоријални статус речи *да*, ако облик *мора* третирамо као модалну партикулу (тј. прилог) по моделу конструкција *сигурно да*, *очигледно да*, *наравно да*, на које указује и сам Ковачевић (2009: 168).

У генеративистичкој литератури, неки аутори третирају структуре типа *сигурно/наравно да* као елементе комплементизаторске фразе (СР) у којој реч *да* заузима позицију комплементизатора С, а модални прилог позицију спецификаотра Срес,СР (в. Проговац 2005: 47). Ако претпоставимо да је *мора*_{ЕПИСТ} у *мора да* модална партикула (по аналогији са *свакако/наравно да*) онда би иста анализа важила и за конструкције типа '*мора*_{ЕПИСТ} да+X'. Облик *мора*, по аналогији са *свакако* или *наравно* заузимао би позицију Срес,СР, а *да* би био комплементизатор С: [_{СР} мора[_С да [_{IP} X]], где је X финитна клауза. Нећемо залазити у импликације овакве анализе, него ћемо прихватити традиционално становиште по коме је безлично *мора*_{ЕПИСТ} глаголски облик. Глаголски статус облика *мора*_{ЕПИСТ} у *мора да* потврђују и нека општелингвистичка истраживања. Наиме, по Дуњи Веселиновић модалне епистемичке конструкције подразумевају присуство зависне комплементизаторске фразе

⁷ Примери типа *Мора да се брине*, који су такође двосмислени између епистемичке и не-епистемичке интерпретације (зависно од тога да ли је презент мобилан или не) подразумевају одређеност нултог субјекта (*pro*), па заменичка клитика *се* није униперсонализујућа него, у конкретном случају – рефлексивна (повратна). Дакле, само су униперсонализујућа заменица *се* и нулти субјекат *pro* у комплементарној дистрибуцији.

(„CP-embedding”), а самим тим и биклаузалност, док су неепистемичке (коренске) модалне конструкције – моноклаузалне⁸ (Веселиновић 2019: 15). Биклаузалност реченица типа 'мора_{ЕПИСТ} да+клауза' подразумева да имперсонално *мора* овде функционише као надређена клауза (уп. Танасић 2008: 184), аналогно облику *мислим у Мислим да грешиш*, где је подређена клауза – *да грешиш* (в. Проговац 1993, према Веселиновић 2019: 47). У оба случаја (*мора_{ЕПИСТ} да* и *мислим да*) *да* је комплементизатор, тј. везник који уводи зависну клаузу.

3.1. Синтаксичка репрезентација реченица са епистемичким мора да

Синтаксичку структуру реченице *Мора да ради* са епистемичком интерпретацијом представимо у духу Минималистичког програма Ноама Чомског (Чомски 1999, 2000, 2001). Резултат синтаксичке деривације под (10) претходи операцији Слагања (Agree)⁹ која подразумева успостављање релације између релевантних (формалних) својстава главе Т¹⁰, као извора слагања (Probe), и циљних елемената (Goal) који се налазе у домену конституентске команде¹¹ главе Т и који садрже тзв. ϕ -својста (лице и број).¹² Ова својства су интерпретабилна (тј. релевантна за семантичку интерпретацију) на (про) номиналним елементима: на нултом субјекту *pro* у подређеној клаузи, али не и на *pro_{EXP}* чија су ϕ -својста (лице и број) неинтерпретабилна¹³. Иста својства су неинтерпретабилна и на глаголским облицима, али су релевантна за фонолошку компоненту граматике која представља интерфејс између језичке компоненте људског ума (тзв. језичке способности) и артикулаторно-перцептуалног система, тј. система који регулише изговор и перцепцију изговореног (в. Зеилстра 2004: 11–12). Сва неинтерпретабилна својства, која бележимо курзивом, бришу се након валуације, што значи да су „невидљива” за семантичку компоненту граматике, при чему она остају „видљива” за фонолошку компоненту. Интерпретабилна својства означавамо масним словима:

⁸ Па формирају СГП.

⁹ Пошто је реч о биклаузалној структури (две CP), деривација захтева да се операције Слагања (Agree) примени најпре на подређену CP, да би се потом деривирала надређена CP, где ће се, на одређеном нивоу деривације (тачније, по увођењу функционалне главе Т у оквиру надређене CP), применити иста операција. У недостатку простора, ствари смо поједноставили тако што смо представили комплетно деривiranу реченицу (са обе CP) уз назнаку (путем стрелица) које елементе повезује операција Слагања.

¹⁰ Т је синтаксичка глава пројекције времена, тј. временске фразе TP.

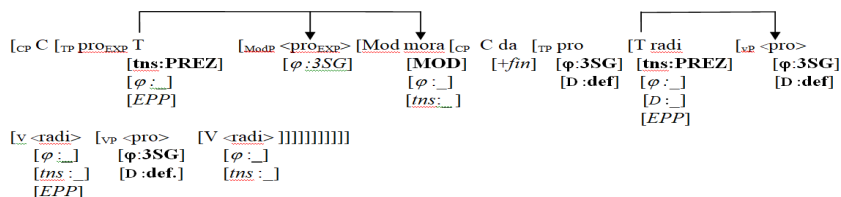
¹¹ Конституентска команда (c-command) као фундаментална синтаксичка релација може се дефинисати на следећи начин: Синтаксички чвор А конституентски командује над чвором В ако и само ако сваки чвор који доминира над (тј. у синтаксичком стаблу налази се изнад и повезан је линијом са) чвором А доминира и над В, при чему ни А ни В не доминирају један над другим (Карни 2006: 111).

¹² Детаљније о операцији Слагања (Agree), која је поред операције бинарног спајања (Merge) фундаментална у савременим верзијама Минималистичког програма, погледати: Чомски 2000, 2001; Зеилстра 2004; Фортунни 2007.

¹³ Она имају само фонолошки рефлекс на финитном глаголском облику. У конкретном случају, то је облик *мора*.

семантичко време (**PREZ**) на Т, модалност (**MOD**) на Mod, као и својство одређености нултог субјекта зависне клаузе (**D:def**¹⁴).¹⁵ Ова се својства не бришу, јер су интерпретабилна па самим тим видљива за семантичку интерпретацију реченице.

(10) Синтаксичка репрезентација реченице *Мора*_{ЕПИСТ} *да ради* ('вероватно ради') пре операције Слагања (Agree):

Операцијом Слагања (Agree), најпре на нивоу подређене а затим на нивоу надређене клаузе (CP), валуирају се¹⁶ и аутоматски бришу неинтерпретабилна својства (која смо означили курзивом у 10 и 11), као што се брише и позиционо својство EPP, чија је једина функција да отвори позицију спецификатора временске пројекције (Т), тј. позицију у коју се подиже субјекат клаузе, а то су овде нулти експлетивни субјекат (*pro*_{EXP}) у надређеној и нулти али референцијално одређени субјекат (*pro*) у подређеној клаузи. Нулти експлетивни субјекат брише се из деривације пре трансфера у семантичку компоненту будући да његова ф-својства (лице и број) нису интерпретабилна, а

¹⁴ 'Def' користимо као скраћеницу за референцијалну одређеност (definiteness), коју подразумевају употребе нултог (неексплетивног) субјекта у *pro-drop* језицима. На пример, у реченици *Долазе*, референт неизраженог субјекта (*pro*) не може бити неодређен, што значи да мора бити познат саговорнику на основу контекста. Наиме, не можемо рећи *Долазе* ономе ко не зна ко долази. Неки аутори својство одређености везују за присуство ф-својстава (лице и број) тако да ако нека категорија има то својство, сва њена ф-својстава су спецификована (в. Робертс 2010: 82). По Робертсу, конзистентни *pro-drop* језици имају сва ф-својстава на глави Т а уз то имају и својство D, што објашњава чињеницу да је референт нултог (неексплетивног) субјекта *pro* у овим језицима, у које спада и српски – увек референцијално одређен (в. Робертс 2010: 81–82). Присуство ф-својстава (лица и броја) на Т, директно корелира с богатом глаголском (флексионом) морфологијом у конзистентним *pro-drop* језицима. Својство одређености (Def), природно, нема експлетивни нулти субјекат, који је семантички празан и чија је једина функција да омогући да се глаголу припишу ознаке лица и броја. За разлику од глагола употребљених с нултим али референцијално одређеним субјектом *pro*, у случају имперсоналног *мора*_{ЕПИСТ} у *мора да*, својство одређености не фигурира међу (невалуираним) својствима главе временске синтагме (Т), која представља Извор (Probe) слагања у случајевима које разматрамо у овоме раду.

¹⁵ Присуство невалуираног и неинтерпретабилног својства одређености ([D:]) на глави пројекције времена (Т), која уз то носи и невалуирана и неинтерпретабилна ф-својства, карактеристична конзистентне *pro-drop* језике (Робертс/Холмберг : 2010: 14).

¹⁶ Валација, као компонента операције Слагања, значи да се невалуираним неинтерпретабилним својствима синтаксичких јединица које (из лексикона) улазе у деривацију, приписују (односно на њих се копирају) валуирана својства било са Извора (Probe) на Циљ (Goal) Слагања, било обрнуто, са Циља на Извор Слагања. Слагање, а с њим и, евентуално, операција подизања конституената (Internal Merge), остварује се у тачно одређеним доменимафазама, а један од таквих домена јесте CP пројекција у тзв. „фазној” верзији Минималистичког програма (в. Чомски 2000, 2001). По завршеној валацији, неинтерпретабилна својства се бришу, тј. постају невидљива на интерфејсу синтаксе и семантике. Детаљније о Валацији као компоненти операције Слагања погледати већ поменуте референце Чомског, као и Зеилстре (2004) и Фортунуја (2007).

сам нулти субјект фонолошки је ирелевантан.¹⁷ Претпоставићемо да се и све ниже копије елемената који се у структури подижу током деривације (*pro* и *radi*) бришу (в. 11), а за фонолошки интерфејс остају видљиве само највише копије (тј. оне које нису прецртане), изузимајући *pro* које је по дефиницији фонолошки ирелевантно.

(11) Синтаксичка репрезентација реченице *Мора*_{ЕПИСТ} *да ради* након операције Слагања (Agree):

[CP [TP ~~pro~~_{EXP} T
[tns:PREZ]
~~{φ:3SG}~~
~~{EPP}~~

[ModP <pro>_{EXP}> [Mod mora [CP C da [TP pro [T radi
[φ:3SG] [tns:PREZ] [φ:3SG]
~~{φ:3SG}~~ ~~{tns:PREZ}~~ D:def] ~~{φ:3SG}~~ D:def]
~~{EPP}~~ [MOD]

[V <radi> [VP <pro>
~~{φ: }~~ [φ:3SG]
~~{tns: }~~ D:def.] ~~{tns:PREZ}~~
~~{EPP}~~

3.2. Синтаксичка репрезентација реченица с неепистемичким *мора да*

Деонтичке употребе речи *мора у мора* да захтевају контролни немобилни презент¹⁸ у *да*-клаузи, чија употреба подразумева да се оба глагола слажу у лицу и броју (уп. *Он мора*_{ДЕОНТ} *да ради*. /**Он мора*_{ДЕОНТ} *да радите*.). Наиме, контролни немобилни презент захтева да субјекат модалног глагола буде идентичан са неизраженим субјектом подређене *да*-клаузе. По Ћинквеу и Краповој субјекат подређеног глагола подиже се (циклично) најпре у позицију субјекта модалног глагола (Spec,ModP), а одатле у позицију субјекта реченице (Spec,TP), по моделу тзв. рејзинг структура (в. Ћинкве/Крапова 2019: 159). Тиме се објашњава, између осталог, немогућност да се у деонтичким (али и у другим неепистемичким) употребама јави отворени субјекат у *да*-клаузи (не може се, на пример, рећи **Иван мора да Марија дође*).

Следећи Д. Веселиновић (2019: 21, 89), реч *да* третирамо као модалну партикулу.¹⁹ Додајмо уз то да Вурмбрант и Тодоровић (2020) сматрају

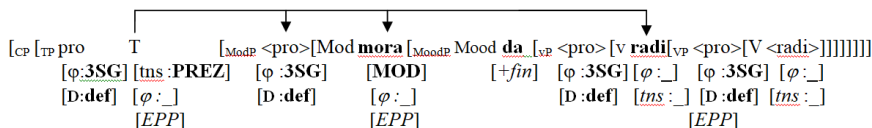
¹⁷ Неки аутори предлажу да се брише и референцијално *pro* пре трансфера деривирани (под) структуре на фонолошки интерфејс (Робертс 2010: 84), будући да су његова својства (φ-својства и својство одређености) већ садржана (као невалуирана) у скупу својстава временске главе T, па је по Робертсовој дефиницији *pro* као Циљ операције Слагања „дефективан“ (Робертс 2010: 70, 76). Но без обзира на то, *pro* може задовољити својство EPP главе T, што значи да се подиже у позицију субјекта. Ми нећемо представљати *pro* као обрисано, иако се начелно слажемо са Робертсовим аргументима.

¹⁸ У радовима посвећеним субјунктиву (коњунктиву) у језицима који чине тзв. Балкански језички савез – *Balkan Sprachbund* (бугарски, македонски, румунски, албански, грчки, а делом и српски) – говори се о „контролном” и „неконтролном субјунктиву” (в. Сочанац 2019: 324). Ми ћемо у српском, уместо субјунктива, користити, као и до сада, термин „немобилни презент”.

¹⁹ Дуња Веселиновић указује на паралелизам између облика *да* иза модалних глагола (али и неких других тзв. „субјунктивних глагола” према терминологији Ј. Проговац 1993) и модалних партикула у језицима Балканског савеза који субјунктив (конјунктив) не изражавају путем глаголске флексије, него управо модалном партикулом која нема комплементизаторски статус. О допунама модалних глагола и модалним партикулама у балканским језицима као што су македонски, бугарски, румунски или грчки, погледати детаљније у : Веселиновић 2019: 89–100, 112–120, 127–132.

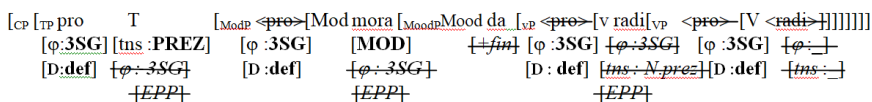
да је облик *да* фонолошка реализација својства финитности ([+fin]), које селекционише немобилни презент (*Npresz*) глагола *да*-клаузе (*radi*) у одсуству пројекције времена (види 13). Наиме, према овим ауторкама, одсуство пројекције времена (Т) у структури *да*-клаузе објашњава немобилност презента у конструкцији *да*+глаголска допуна (Вурмбрант/Тодоровић 2020).

(12) Синтаксичка структура реченице *Мора_{ДЕОНТ} да ради* пре операције Слагања (Agree):

Као резултат операције Слагања (Agree), добијамо структуру под (13) са интерпретабилним²⁰ и са неинтерпретабилним својствима, обележеним курзивом и прецртаним, при чему су прецртане и ниже копије елемената који су се подигли у више структуралне позиције током деривације (*pro* и *radi*):

(13) Синтаксичка структура реченице *Мора_{ДЕОНТ} да ради* након операције Слагања (Agree):

Пошто *да* третирамо као модалну партикулу, а не као везник, ово је једноклаузална структура, што значи да *мора да ради* представља сложени глаголски предикат. Моноклаузалност је, формално, последица присуства само једне комплементизаторске фразе (CP) у синтаксичкој репрезентацији реченице, будући да овде *да* заузима позицију 'Mood' и представља, као што предлажу Вурмбрант и Тодоровић, фонолошку реализацију обележја финитности, која се на глаголу манифестује као немобилни презент. Немобилни презент глагола *радити* последица је чињенице да уз глаголе егзистивне контроле (тј. рејзинг глаголе), као што је *морати_{ДЕОНТ}* нема пројекције времена (TP) између ModP и vP.

Сетимо се да је са епистемичким *мора* у *мора да*, ситуација другачија. Ту је облик *да* комплементизатор (тј. везник), што значи да уводи зависну клаузу (CP) која има сопствену временску пројекцију (TP), па се финитност подређеног глагола изражава путем временске ознаке на Т, која се интерпретира као семантичко време²¹ независно од времена имперсоналног *мора* (*Мора_{ЕПИСТ} да је (Јован) уморан/да је био уморан / да ће бити уморан*).

²⁰ Означеним масним словима.

²¹ При употреби презента то је мобилни презент (заменаив другим временским облицима).

4. Закључак

Ако *мора*_{ЕПИСТ} у *мора да* третирамо као глагол, двосмисленост неких реченица с нултим субјектом типа 'мора да + допуна' објашњава се синтаксички. Наиме, позиција коју заузима реч *да* зависи од тога да ли је у лексикону *да* спецификовано као модална партикула или као комплементизатор. У првом случају не деривира се подређена СР па је структура моноклаузална а 'мора да + допуна' има статус СГП-а. Тада се облик *мора* слаже са одговарајућим аргументом подређеног глагола, који може бити и *pro*, па се тај аргумент подиже у позицију субјекта (СпецТР) моноклаузалне структуре да би задовољио ЕРР својство на Т. Самим тим, обавеза да се изврши радња означена пунозначним глаголом односи се на субјектом означен референт (отуда неепистемичка, на пример, деонтичка интерпретација). У другом случају, најпре се деривира подређена СР, а како глагол *мора* нема екстерни аргумент, својство ЕРР на глави Т надређене СР задовољава се увођењем нултог експлетивног субјекта на позицију Спец,ТР надређене СР. У оба случаја реч *да* је фонолшки израз финитности (према Вурмбрант/Тодоровић 2020). Ако је облик *да* уведен (из лексикона) као модална партикула он нема потпору у семантичком времену па је презент пунозначног глагола немобилан. Ако је, пак, *да* комплементизатор, обавезно се пројектује семантичко време (Т) у подређеној клаузи, које је независно од времена надређене клаузе, што практично значи да је евентуално употребљени презент у подређеној клаузи – мобилан. Како је субјекат облика *мора* нулти експлетив (*pro*_{EXP}), тај облик може изразити само епистемички став говорника према пропозиционом садржају подређене *да*-клаузе, што значи да облик *мора* тада може имати само епистемичку интерпретацију. Синтаксичка деривација оба типа синтаксичких конфигурација подупиरे наше закључке.

ЛИТЕРАТУРА

- Акар 2010:** V. Nacquard, On the event relativity of modal auxiliaries, *Natural Language Semantics*, 18(1), 79–114.
- Алановић 2019:** М. Алановић, *О допунама и допуњавању у српском језику*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Веселиновић 2019:** D. Veselinović, *The syntax and acquisition of modal verb flavors*, PhD dissertation.
- Вурмбрант/Тодоровић 2020:** N. Todorovic, S. Wurmbrand, Finiteness across domains, In: T. Radeva-Bork/P. Kosta (eds), *Current Developments in Slavic Linguistics. Twenty Years After* (based on selected papers from FDSL 11). Frankfurt am Main: Peter Lang, 47–66.
- Зеиљстра 2004:** H. Zeijlstra, *Sentential Negation and Negative Concord*, PhD dissertation. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.lotpublications.nl/Documents/101_fulltext.pdf](https://www.lotpublications.nl/Documents/101_fulltext.pdf) [10. 02. 2025.]

- Ивић 1970:** М. Ивић, О употреби глаголских времена у зависној реченици: презент у реченици с везником да, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XIII/1, 43–54.
- Карни 2006:** А. Carnie, *Syntax. A Generative Introduction*. Blackwell Publishing.
- Ковачевић 2009:** М. Ковачевић, *Огледи из српске синтаксе*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Крапова/Ћинкве 2019:** I. Krapova, G. Cinque, Universal Constraints of Balkanisms. A Case Study: The absence of Clitic Climbing, In: I. Krapova, B. Joseph (ed.), *Balkan Syntax and (Universal) Principles of Grammar*, De Gruyter, Mouton, 151–191.
- Крацер 1981:** А. Kratzer, The notional category of modality, In: Hans J. Eikmeyer et al. (ed.), *Words, worlds, and contexts: New approaches in word semantics*, Berlin: Mouton de Gruyter, 38–74.
- Крацер 1991:** А. Kratzer, Modality, In: Arnim von Stechow et al. (ed.), *Semantik/ Semantics: An International Handbook of Contemporary Research*, Berlin: Mouton de Gruyter, 639–650.
- Мразовић 2009:** Р. Mrazović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Пипер 1983:** П. Пипер, Синонимије и конверзије с глаголом МОРАТИ, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 12/1, 167–181.
- Проговац 1993:** Lj. Progovac, Locality and Subjunctive-like Complements in Serbo-Croatian, *Journal of Slavic Linguistics* 1.1, 116–144.
- Проговац 2005:** Lj. Progovac, *A Syntax of Serbian Clausal Architecture*, Bloomington: Slavica Publishers.
- Робертс 2010:** I. Roberts, A deletion analysis of null subjects, In: T. Biberauer, A. Holmberg, I. Roberts, M. Sheenan, *Parametric Variation: Null Subjects in Minimalist Theory*, Cambridge: Cambridge University Press, 58–87.
- Робертс/Холмберг 2010:** Introduction: parameters in minimalist theory, In: T. Biberauer, A. Holmberg, I. Roberts, M. Sheenan, *Parametric Variation: Null Subjects in Minimalist Theory*, Cambridge: Cambridge University Press, 1–57.
- Сочанац 2019:** Т. Socanac, Subjunctive complements in Balkan languages: Problems of distribution, In: I. Krapova, B. Joseph, *Balkan Syntax and (Universal) Principles of Grammar* (eds.), De Gruyter, Mouton, 315–336.
- Станојевић 2024:** V. Stanojević, Formalna semantika u službi leksikografije: случај modalnog glagola morati, у: Саша Марјановић и др. (ур.), *Лексикографски сусрети 1: Модерни речници у функцији просечнога корисника: стари проблеми, савремени правци и нови изазови*, 129–138.
- Танасић 2008:** С. Танасић, Један тип безличне реченице с глаголом МОРАТИ, *Српски језик*, XIII, 181–187.
- Трбојевић Милошевић 2004:** I. Trbojević-Milošević, *Modalnost, sud, iskaz. Epistemička modalnost u engleskom i srpskom jeziku*, Beograd: Filološki fakultet.
- Фортуни 2007:** J. Fortuny, *The Emergence of Order in Syntax*, PhD dissertation UB.

- Холмберг 2010:** A. Holmberg, Null Subject Parameters, In: T. Biberauer, A. Holmberg, I. Roberts, M. Sheenan, *Parametric Variation: Null Subjects in Minimalist Theory*, Cambridge: Cambridge University Press, 88–124.
- Чомски 1999:** N. Chomsky, *Derivation by Phase*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Чомски 2000:** N. Chomsky, Minimalist Inquiries. The Framework, In: R. Martin, D. Michaels & J. Uriagereka (eds), *Step by Step: Essays on Minimalist Syntax in Honor of Howard Lasnik*, Cambridge, MIT Press.
- Чомски 2001:** N. Chomsky, Derivation by Phase, In: M. Kenstowicz (ed), *Ken Hale: a Life in Language*, Cambridge, MA: MIT Press: 1–52.

Veran J. Stanojević

ON THE CONSTRUCTION 'MORA DA+COMPLEMENT'
WITH A NULL SUBJECT

Summary

We examine 'mora da+complement' constructions in Serbian within the framework of the Minimalist Program and propose an explicit syntactic derivation of such sentences with a null subject. This could explain the interpretative differences of *mora* (epistemic vs. non-epistemic) correlated with the syntactic status of the word *da*, which also contributes to a better understanding of the complex predicate in Serbian and, consequently, the monoclausal/biclausal nature of the explored constructions.

Keywords: modality, 'mora da', null subject, subjunctive, coreference, agreement, pro-drop, Minimalist program, Serbian language.